

جنبش علوی، هجرت رضوی

بررسی عوامل قیام علویان و تاثیر آن در دعوت امام رضا از مدینه به مرو

مجید خالق نیای رشتخوار

سرشناسه: خالق‌نای رشتخوار، مجید، ۱۳۵۹ -
 عنوان و نام پدیدآور: جنبش علوی، هجرت رضوی: بررسی عوامل قیام علویان و تأثیر آن در دعوت امام رضا از مدینه به
 مرو / پدیدآورنده مجید خالق‌نای رشتخوار.
 مشخصات نشر: مشهد: وارستان، ۱۳۸۹.
 مشخصات ظاهری: ۲۲۲ ص.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۷۹۰-۲-۲
 وضعیت فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا
 موضوع: علوی بن موسی (ع)، امام هشتم، ۱۵۳ - ۲۰۲ ق.
 موضوع: علویان (خاندان)
 موضوع: شیعه — جنبش‌ها و قیام‌ها
 رده بندی کنگره: ۱۳۸۹ ج ۹ / ۲۷ / BP ۴۷
 رده بندی دیویی: ۲۹۷/۹۵۷
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۱۴۲۱۶۵

نام کتاب	جنبش علوی، هجرت رضوی بررسی عوامل قیام علویان و تأثیر آن در دعوت امام رضا (ع) از مدینه به مرو
پدیدآورنده	مجید خالق‌نای رشتخوار
ویراستاران	سلمان شاملو ایبچه کینکانلو / سعید خالق‌نای رشتخوار
ناشر	انتشارات وارستان (وابسته به مرکز آموزش عالی علوم پزشکی وارستان)
صفحه آرا	محمد جهانگیر فیض‌آبادی / نسرين شفائی
قطع	رقعی
نوبت چاپ	اول
تاریخ چاپ	پاییز ۱۳۸۹
شمارگان	۱۰۰۰ نسخه
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۹۱۷۹۰-۲-۲
سایت	www.varapress.com
تلفن	۰۵۱۱ - ۸۴۶ ۲۱ ۴۱
آدرس	مشهد - احمدآباد - بابک ۱
لیتوگرافی، چاپ و صحافی	دقت ۳۱۲۵۰۵۲ (خط)
بها	۶۵۰۰۰ ریال

حق چاپ برای انتشارات وارستان محفوظ می‌باشد.

مقدمه ناشر

دکتر ما هم به نامت باز شد

ای که با نامت جهان آغاز شد

انتشارات وارستگان قصد دارد با مشارکت تمامی صاحبان فکر و اندیشه و نشر آثار فاخر، افق‌های تازه‌ای را به‌روی خوانندگان خود بگشاید. وارستگان با این دیدگاه پا به عرصه نشر کتاب گذاشته است که بتواند در فراهم نمودن زیرساخت‌های مناسب برای ترویج فرهنگ مطالعه در جامعه مؤثر باشد. ما بر این باوریم که اگر نخبگان جامعه در حد توان خود در این مسیر حرکت کنند و دغدغه علم و فرهنگ جامعه را داشته باشند، بدون شک با تاثیرگذاری عالمانه می‌توانند تحولی شگرف در عرصه‌های گوناگون علمی ایجاد کنند. گرچه، آشتی دادن افرادی که شاید در طول سال حتی یک صفحه هم نمی‌خوانند با کتاب دشوار است، ولی اطمینان داریم چون تمایل به فهم، درک، رشد و شکوفایی در نهاد هر کس حک شده است این کار شدنی است و نتیجه آن شگفت انگیز خواهد بود.

ما با ترسیم چشم اندازی مطمئن، دست تمامی اساتید، مؤلفین و محققینی که دغدغه علم و فرهنگ این سرزمین را دارند، به گرمی می‌فشاریم و خداوند را شاکریم که چنین مسئولیتی را بر دشمنان نهاد و موهبت تاثیرگذاری در عرصه کتاب و کتابخوانی را به ما عطا فرمود.

هدف از نگارش این اثر توسط محقق برجسته، جناب آقای مجید خالق نیای رشتخوار، نخست شناسایی هر چه مطلوب‌تر مقاومت‌های علویان در طول دوره خلافت عباسیان تا اواخر دوره مأمون که در نهایت منجر به دعوت ولی نعمت ایرانیان، حضرت علی بن موسی الرضا (ع) به خراسان شده، بوده است. از آنجا که در دوره‌های اخیر کارهای بسیار خوبی در قالب سلسله همایش‌های جاده ولایت به لحاظ بررسی منزلگاه‌های مسیر هجرت امام (ع)، از مدینه به صورت میدانی و باستان شناسی صورت گرفته، نگارنده بر آن گردید تا با توجه به خلأ یک کار جامع پیرامون فعالیت‌های علویان و تاثیرگذاری آن در هجرت امام با نگاهی ریزتر و تحلیلی به این مقوله بپردازد.

دکتر احمد ابوالحسنی

مدیر انتشارات

پیش‌گفتار

جنبش‌های علویان و در سراسر دوره خلافت عباسی در معادلات سیاسی جامعه اسلامی تأثیرگذار بوده‌اند و همیشه حاکمان عباسی را بر آن داشتند تا با نیم‌نگاهی به فعالیت‌های علویان، نیت قلبی خود را ترسیم نمایند. پس از مرگ هارون و در جریان ولایت‌عهدی پسران وی، خلافت عباسی با بحرانی عمیق روبه‌رو شد.

با توجه به گستردگی و اهمیت موضوع و عدم انجام یک کار مستقل پژوهشی در این زمینه ضرورت پرداختن به آن را اجتناب‌ناپذیر می‌گرداند. همچنین با توجه به انبوه مطالب تاریخی در منابع که بعضاً با یکدیگر متناقض بوده‌اند، برای رسیدن به پاسخ پرسش‌های مطرح شده، اوراق منابع تاریخی را ورق زده، تا به وسیله تطبیق، مقایسه و بررسی روایات و اطلاعات تاریخی به پاسخ‌های روشن دست یابیم.

اما هدف نگارش این اثر، نخست شناسایی هر چه مطلوب‌تر مقاومت‌های علویان در طول دوره خلافت عباسیان تا اواخر دوره مأمون که در نهایت منجر به دعوت ولی نعمت ایرانیان، حضرت علی بن موسی‌الرضا (ع) به خراسان شده بوده است. از آنجا که در دوره‌های اخیر کارهای بسیار خوبی در قالب سلسله همایش‌های جاده ولایت به لحاظ بررسی مزله‌گاه‌های مسیر هجرت امام (ع)، از مدینه به صورت میدانی و باستان‌شناسی صورت گرفته، نگارنده با راهنمایی استاد گرامی جناب آقای دکتر اکبری، بر آن گردید تا با توجه به خلأ یک کار جامع پیرامون فعالیت‌های علویان و تأثیرگذاری آن در هجرت امام با نگاهی ریزتر و تحلیلی به این مقوله بپردازد.

لازم به ذکر است که هجرت امام رضا (ع) از مدینه به مرو در تاریخ ایران، نقطه عطفی بوده است که مهاجرت بسیاری از علویان و سادات به ایران را به دنبال داشته و در نهایت باعث گسترش تشیع در پهنه ایران اسلامی شده است.

فرضیاتی نیز در این میان مطرح گردید، از جمله نقش و تأثیر مقوله پذیرش ولایت‌عهدی از بعد ضرورت سیاسی از جانب امام رضا (ع) و مسئله دعوت امام به خراسان و میزان تأثیرگذاری و یا نقش فضل‌بن سهل در این تصمیم‌گیری مورد بررسی قرار گرفته است.

مقدمه

علویان پیوسته معتقد بودند که خلافت حق ایشان است و عباسیان به ناحق عنوان خلافت پیامبر را یدک می‌کشند. از سوی دیگر، عباسیان با تعقیب و کشتار علویان از قدرت و حاکمیت خویش دفاع می‌کردند که کوشش ایشان در راه آرام کردن این خاندان سودمند نبود. اما در همه تصادم‌ها که میان عباسیان و علویان بود همیشه عباسیان این نکته را به یاد داشتند که علویان حق قربت پیامبر را دارند و در بسیاری موارد با کسانی که بر ضد دولتشان قیام کرده بودند تساهل می‌کردند.

جنبش‌های علویان، در جامعه اسلامی اثر چشمگیری داشته است. تشیع در طول ادوار تاریخی راه و مسیری مشخص را پیش رو داشته است و این مسیر مشخص به تدریج تکامل و توسعه پیدا کرد. تا جایی که تشیع بزرگان، قهرمانان، شخصیت‌ها، رهبران، مبلغان و مدافعان ویژه خود را یافته است که گاهی با سخن و گاهی دیگر با شمشیر از آن دفاع می‌کرده‌اند. علویان در سیر تاریخی خود مراحل از پیکار و مبارزه را پشت سر گذاشته و در آن مراحل به انواع آزارها و بیدادها گرفتار آمده‌اند.

در پژوهش حاضر تلاش شده است، تا با تکیه بر اسناد و مدارک تاریخی موجود در منابع دسته اول و برخی یافته‌ها و دست‌آوردهای محققان متأخر به تبیین قیام‌های علویان و تأثیر آن بر هجرت امام رضا (ع) از مدینه به مرو پرداخته شود.

در این راستا در بخش اول با نگاهی به مناقشات عباسیان و علویان به بررسی قیام‌های علوی دوره خلافت منصور پرداخته شده است و در فصل اول سیاست‌های عباسیان در حذف علویان از قدرت اشاره شده است. در فصل دوم به بیان واکنش‌های خشونت‌بار عباسیان بر علیه علویان می‌پردازیم.

در فصل سوم به توصیف جنبش نفس زکیه با تکیه به رهبری جنبش و چگونگی تشکیل انجمن ابواء، تعقیب‌های گسترده نفس زکیه توسط منصور عباسی، حمایت فقها از جنبش و در نهایت به بازتاب و تأثیر سیاسی قیام به صورت تحلیلی پرداخته شده است. در فصل چهارم به چگونگی جنبش ابراهیم بن عبدالله در بصره با همان رویکرد تکیه بر رهبری جنبش، آغاز خیزش، بزرگان تأییدکننده و علل شکست اشاره شده است. در بخش دوم این پژوهش، به بررسی تعدادی از جنبش‌ها و قیام‌های علوی قبل از خلافت مأمون پرداخته‌ایم. در فصل اول با نگاهی دقیق‌تر (با همان ترتیب جنبش‌های پیشین) به جنبش حسین بن علی (شهید فخر) به تفصیل، زوایا و تأثیرات آتی این جنبش در روزگار

فهرست مطالب

بخش اول: مناقشات عباسیان و علویان.....	۱۹
فصل اول: سیاست عباسیان در خصوص علویان.....	۲۱
فصل دوم: دلایل برخورد نخستین خلفای عباسی با علویان.....	۲۳
فصل سوم: جنبش محمد بن عبدالله (نفس زکیه).....	۲۷
- رهبری قیام.....	۲۷
- انجمن ابواء.....	۲۹
- تعقیب نفس زکیه توسط منصور عباسی.....	۳۱
- شروع قیام محمد (نفس زکیه).....	۳۳
- قیام نفس زکیه و فقیهان.....	۳۵
- بازتاب و تأثیر سیاسی قیام.....	۳۶
فصل چهارم: قیام ابراهیم بن عبدالله در بصره.....	۳۹
- رهبری قیام.....	۳۹
- آغاز خیزش.....	۴۰
- بزرگان تأییدکننده (ملازمان قیام).....	۴۱
- قیام ابراهیم و فرجام آن.....	۴۳
- علل شکست قیام.....	۴۷

بخش دوم: بررسی جنبش‌ها و قیام‌های علوی قبل از خلافت مأمون..... ۴۹

فصل اول: قیام حسین بن علی (شهید فخ) در روزگار خلیفه هادی..... ۵۱

- رهبری قیام..... ۵۱

- سیری در تحولات و احوال خلیفه هادی..... ۵۳

- نشانه‌های قیام و عوامل زمینه ساز آن..... ۵۴

- فرجام قیام..... ۵۸

- بازتاب قیام فخ..... ۶۰

- تحلیل و بررسی رخداد های این قیام..... ۶۱

فصل دوم: قیام یحیی بن عبدالله بن حسن مثنی..... ۶۵

- رهبری قیام..... ۶۵

- مواضع هارون در قبال علویان..... ۶۶

- مأموریت فضل بن یحیی..... ۶۹

- فتوای فقیهان..... ۷۰

- نگاه تحلیلی قیام یحیی و فرجام آن..... ۷۱

- دانشمندان و قیام یحیی..... ۷۳

- سخنی در باب یحیی بن عبدالله و ارتباط وی با امام صادق (ع)..... ۷۳

فصل سوم: قیام ادریسیان و تشکیل حکومت..... ۷۷

- شناخت تاریخ ادریسیان و اهمیت آن..... ۷۷

- اقدامات ادریس بن عبدالله و شهادت او..... ۸۱

- امارت ادریس ثانی..... ۸۳

- آثار ادریسیان..... ۸۶

- ۸۶ علل انقراض ادریسیان
- ۸۹ فصل چهارم: تحلیل و بررسی قیام‌های دوره نخست عباسیان. قبل از خلافت مأمون
- ۹۱ بخش سوم: حضور مأمون در مرو و ضرورت دعوت امام به خراسان
- ۹۳ فصل اول: بررسی شرایط سیاسی در ضرورت دعوت امام (ع) به خراسان
- ۹۷ فصل دوم: علل اختلاف امین و مأمون
- ۹۷ - مسأله ولایتعهدی
- ۹۹ - تقابل دو حزب عربی و ایرانی (گامی در جهت ضرورت دعوت امام رضا به خراسان)
- ۱۰۲ - چشمداشت اطرافیان
- ۱۰۳ فصل سوم: بسترسازی‌ها و فعالیت‌های دیپلماتیک امین و مأمون
- ۱۰۷ فصل چهارم: مرحله درگیری‌های نظامی
- ۱۱۱ فصل پنجم: بیعت اهل مکه با مأمون
- ۱۱۳ فصل ششم: تحولات پس از جنگ مأمون با امین
- ۱۱۳ - نگرش ایرانی‌گری در تصمیمات مأمون
- ۱۱۴ - اقدامات مأمون در نواحی مختلف خلافت
- ۱۱۷ بخش چهارم: نقش جنبش‌های علوی عصر مأمون و تأثیر آن در دعوت امام رضا (ع) از مدینه به مرو
- ۱۲۱ فصل اول: بحران‌های سیاسی و نظامی رو در روی مأمون در سال‌های آغازین خلافت مأمون
- ۱۲۳ فصل دوم: قیام ابن طباطبای
- ۱۲۳ - رهبری قیام
- ۱۲۳ - علل قیام

- ۱۲۴..... نخستین نشانه‌های قیام.
- ۱۲۶..... نسب و پیشینه ابوالسرایا.
- ۱۲۷..... ابوالسرایا و محمد بن ابراهیم.
- ۱۲۸..... آغاز قیام.
- ۱۲۹..... قیام و فرجام آن.
- ۱۳۱..... مرگ ابن طباطبای.
- ۱۳۲..... رهبری ابوالسرایا و فرجام آن.
- ۱۳۴..... دیدگاه امام رضا (ع) نسبت به قیام ابن طباطبای.
- ۱۳۵..... نگاهی تحلیلی به قیام.
- ۱۳۹..... فصل سوم: قیام محمد بن جعفر صادق (محمد دیاج).
- ۱۴۰..... تاریخ‌نگاران و اختلاف در خصوص مرکز و زمان قیام.
- ۱۴۱..... علل قیام.
- ۱۴۲..... اقوال و فرجام قیام.
- ۱۴۲..... علل ناکامی قیام.
- ۱۴۵..... فصل چهارم: قیام ابراهیم بن موسی کاظم در یمن.
- ۱۴۷..... فصل پنجم: قیام زید بن موسی بن جعفر (زید النار) در حجاز.
- بخش پنجم: حضور امام رضا در مرو و تأثیر آن در آرامش سیاسی جهان اسلام..... ۱۴۹
- ۱۵۲..... فصل اول: تلاش مأمون و فضل بن سهل برای دعوت امام به خراسان.
- ۱۶۱..... فصل دوم: مسیر هجرت امام از مدینه به مرو.
- ۱۶۹..... فصل سوم: استقبال از امام و تلاش مأمون برای واگذاری خلافت به ایشان.

۱۷۰	اهداف مأمون در اصرار خلافت به امام.....
۱۷۰	علل عدم پذیرش خلافت از سوی امام.....
۱۷۷	فصل چهارم: دیدگاه و عکس العمل امام در خصوص پذیرش ولایتعهدی.....
۱۸۵	فصل پنجم: عهدنامه ولایتعهدی.....
۱۸۹	فصل ششم: تأثیر ورود امام رضا بر مهاجرت سادات و علویان و تشیع در ایران.....
۱۹۰	قیام احمدین موسی (برادر امام رضا).....
۱۹۶	هجرت حضرت معصومه.....
۱۹۹	فصل هشتم: نگاهی مفهومی به علویان و شعیان.....
۲۰۲	رویکرد امامان به قیام های علوی.....
۲۰۲	عوامل استمرار و تداوم قیام های شیعی.....
۲۰۵	ضمائم.....
۲۱۱	فهرست منابع و مآخذ.....